

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ואתחנן, תשס"ט
מספר 820

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

שבת לה' ולאדם

כידוע, יש כמה שינויים בין דיבר השבת בפרשת יתרו ובין הנוסח בפרשתנו:

שמות כ-ז-י	דברים ה:יא-יד
<p>זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכְתְּךָ. וְיוֹם הַשַּׁבְּעִי שַׁבָּת לַה' א-לֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ. כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשַּׁבְּעִי עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ.</p>	<p>שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ ה' א-לֹהֶיךָ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכְתְּךָ. וְיוֹם הַשַּׁבְּעִי שַׁבָּת לַה' א-לֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ כַּמִּוֶּדֶד. וְזָכַרְתָּ כִּי עָבַדְתָּ בְּאָרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְאָךְ ה' א-לֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֵעַ נְטוּיָה עַל כֵּן צִוָּךְ ה' א-לֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת.</p>

מה פשר השינויים הן בציווי הן בהנמקות בין שני המקומות? נעיין בדברי רמב"ן לשמ' כ: ואמר "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" – ובמשנה תורה כתוב: "שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ". ורבותינו אמרו בזה (ר"ה כז ע"א) "זָכוֹר וּשְׁמֹר בְּדִבּוּר אֶחָד נִאמְרוּ", ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפו להם. והכונה להם ז"ל, כי "זָכוֹר" מצות עשה, ציוה שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו, "וּשְׁמֹר" אצלם מצות לא תעשה, שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה (עירובין צו ע"א), יזהיר שנשמור אותו לקדשו שלא נחללהו... ואמת הוא ג"כ כי מידת זכור רמזו במצות עשה, והוא היוצא ממידת האהבה והוא למידת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו, ומידת שמור במצות לא תעשה, והוא למידת הדין ויוצא ממידת היראה, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו, ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאבהה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו.

רמב"ן מדגיש אפוא שחז"ל התכוונו במאמרם "בדיבור אחד נאמרו" לשני היבטים של המצווה: זכירת השבת כיום קדוש ושמירה מחילולה. ובלשונו:

"בֵּרַךְ ה' אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ" – אמר שיהיה יום השבת מבורך וקדוש, כי ציוה בזכירה לברך אותו ולהדרו, וציוה בשביתה שיהיה לנו קדוש ולא נעשה בו מלאכה.

עוד תובנה הניתנת להילמד מדברי רמב"ן היא שהציווי על אהבת ה' בפרשת שמע בפרשתנו – "וְאָהַבְתָּ אֶת ה' א-לֹהֶיךָ כָּל לִבְּךָ וְכָל נַפְשְׁךָ וְכָל מְאֹדְךָ" (ו:ה), אפשר לקיימו בקיום מצוות 'זָכוֹר' של השבת, שכן מצוות עשה נובעות, לדבריו, ממקור הרחמים והאהבה.

בפרשתנו מסביר רמב"ן את השינוי בהנמקה למצוות השבת שבין שני החומשים. לדעתו אין השינוי רב אלא מעין חזרה, שכן שבת ויצאת מצרים שתיהן מורות על חידוש מעשי בראשית, כלומר שתיהן משמשות אסמכתאות זו לזו. יציאת מצרים הייתה כרוכה בחידוש דברים בטבע, שהקב"ה עשה בו כרצונו בדיוק כפי ססיפור בריאת העולם מעיד על כך.

אף אברבנאל בפירושו לפרשתנו מבהיר את מאמר חז"ל "שניהם בדיבור אחד נאמרו" בדרך דומה וטוען שבעיון מעמיק אכן נמצא בכל אחד משני הניסוחים רעיונות קרובים. במאמר השני נמצא "ששת ימים תעבד וְעִשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתְךָ", כלומר בהיותך במצרים כעבד לא היית אדון לעצמך ולא היה ביכולתך להעניק לעצמך מנוחה, אך עתה, בהיותך בן חורין, עליך לקיים את הציווי "וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת לַה' אֱ-לֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶה". בפרשתנו נאמר: "פֶּאֶשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ", רמז למעשה בראשית שבמאמר הראשון.

עד כה עסקנו בהבנת קיום המצווה בין האדם למקום, אולם במצוות השבת יש גם היבט בין האדם לעצמו-לנפשו. נסביר דברינו אגב עיון במקור הראשון שבו נזכרת השבת – שבת בראשית (ב:א-ג):

וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם וַיְכַל אֱ-לֹהִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבַּת בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבָרֶךְ אֱ-לֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱ-לֹהִים לַעֲשׂוֹת.

אפשר לבאר את המילים "אשר ברא א-להים לעשות" כ'מצוות עשה' לאדם ולא רק כתיאור השלמת הבריאה. כלומר, השבת לא זו בלבד שהיא מבטאת היעדר פעולה או הימנעות ממנה, אלא מהותה דורשת שיתוף פעולה של האדם. השבת היא נקודת השקה של מעגל הבריאה ומעגל מעשה האדם. ה' ברא את העולם בששת ימי המעשה ושבת ממלאכתו ביום השביעי. אך כשם שמנוחת הא-ל לא באה בגלל "עייפות" הבורא מבריאת העולם, כך השבת עניינה לא רק החלפת כוחות פיזיים של האדם אלא גם מילוי משאביו הרוחניים, וזאת היא 'מצוות העשה' המבוטאת במלים "אֲשֶׁר בָּרָא אֱ-לֹהִים לַעֲשׂוֹת". בהכנסת תכנים רוחניים-נפשיים לשבת נהיה האדם שותף פעיל לשבת ולא רק שותף פאסיבי הנמנע מלחללה.

רעיון דומה מבוטא במדרש חז"ל (בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשה יא):

תני ר' שמעון בן יוחי: אמרה שבת לפני הקב"ה: רבון העולמים לכל יש בן זוג, ולי אין בן זוג אתמהא? ! אמר לה הקב"ה: כנסת ישראל היא בן זוגיך! וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקב"ה: זכרו הדבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בן זוגיך "זכור את יום השבת לקדשו".

המקור המדרשי הזה מדבר אמנם על ימות השבוע שלכולם יש בן זוג, פרט לשבת, אך ניתן אולי להוסיף ולדרוש שהשבת התלוננה לפני בוראה על שכל יום מימי הבריאה מתבטא ביצירה המיוחדת אותו ומצירוף תרומתו של האדם ליצירה, כיוון שהאדם מצווה לעבוד בששת ימי החול, ואילו היא, השבת, נשארה ללא יצירה של הא-ל וללא פעולה של האדם, על כן הצטווה האדם לקדש את השבת בעשייה רוחנית ובזה להיות ל'בן זוגה'.

כיוון שהשבת היא 'שבת נחמו', ואנו בפתחו של חודש הרחמים והסליחות, נזכיר עוד מדרש הממחיש עשייה רוחנית של שבת (בראשית רבה (וילנא) פרשה כב ד"ה יג ויצא קין):

"ויצא קין מלפני ה'", מהיכן יצא? רבי יודן בשם ר' איבו אמר: הפשיל דברים לאחוריו ויצא, כגונב דעת העליונה... רבי חמא בשם רבי חנינא בר רבי יצחק אמר: יצא שמח, היך מה דאת אמר (שמ' ד): "הנה הוא יוצא לקראתך" וגו', פגע בו אדם הראשון א"ל: מה נעשה בדינך? א"ל: עשיתי תשובה ונתפשרתי. התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר: כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע! מיד עמד אדה"ר ואמר: "מזמור שיר ליום השבת" וגו' (תה' צ"ב).

אם כן, עשייה רוחנית המתאימה לרוח השבת עשויה לסייע לאדם בתהליך התשובה, שהרי אותיות "שבת" מצויות ב"תשובה" וצלילן קרוב.

ד"ר יאיר ברקאי
ירושלים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע